

## KITAP TENKİTLERİ

Abülkadir İnan, *Taribte ve bugün Şamanizm. Materyalleri ve araştırmalar*. Türk Tarih Kurum Bas mevi, Ankara 1954, (IV) + 230 s. Metin dışında 7 resim vardır. Türk Tarih Kurumu yayınlarından VII. seri, No. 24.

Önümüzdeki eser, *şamanlık* ve *şamanizm* adı verilen tabiat dini üzerine şimdiye kadar yazılmış hemen hemen bütün eserlerin bir muhassasasını teşkil etmektedir. A. İ. bununla, senelerdir devam eden araştırmalarını bir araya getirerek büyükçe bir eser halinde ortaya koymuş bulunuyor. Şamanlık sahasında son söz sayılabilecek bu araştırma şu bahisleri içine almaktadır:

I. Tarihte şamanizm (s. 1-12); II. Dünyanın ve insanların yaratılışına dair efsaneler (s. 13-21); III. Tufan efsanesi (s. 22-23); IV. Dünyanın sonu — Kıyemet (kalgançı) çok (s. 24-25); V. Tanrılar ve ruhlar (s. 26-41); VI. Şamanizmde put-feştiler (s. 42-47); VII. Yer-su tanrıları (s. 48-65); VIII. Ateş ve ocak (s. 66-71); IX. Şaman-kam ve hayatı (s. 72-90); X. Şaman cübbesi, külahı ve davulu (s. 91-96); XI. Âyin, tören ve bayramlar (s. 97-119); XII. Şaman dua, ilâhi ve afsunları (s. 120-150); XIII. Falcılık ve kehanet (s. 151-159); XIV. Yada (cada, yat) taşı veyağmur tılsımları (s. 162-165); XV. Evlenme ve doğum (s. 166-175); XVI. Ölüm ve ölümler kültü (s. 176-200); XVII. Burhanizm (şamanizmi islah teşebbüsü) (s.201-203); XVIII. Müslüman Türklerde şamanizm kalıntıları (s. 204-208); Bibliyografya (s. 209-214); İndeksler (s. 215-229).

I. Tarihte şamanizm bahsi, esasında IX. bahisle sıkı sıkıya alakalıdır, çünkü bu din,şaman adı verilen ruhanî şahsiyet olmadan tasavvur edilemez. Avrupalılar bu dine işte bu gibi şahıslar yüzünden şamanizm veya şamanlık adını takmışlardır. Bununla beraber bu tabiri bütün Altay halkları ve tarihin her devri için muteber olarak kullanılabileceğini iddia etmek yersiz olurdu. Çünkü, tahminime göre Hunlarla Köktürklerde de böyle bir dinî şahsiyetin mevcut olup olmadığı henüz katî ola-

rak ispat edilmiş değildir. Kaynaklar bize bu hususta katî bir cevap verememektedir. Şamanlığın tarihi üzerine etraflı izahat veren A. İ., buna bakmadan Avrupalı yazarların yaptığı gibi "Şamanizm" tabirini, "Eski Türkler şüphesiz ki şamanist idiler" diyerek (s. 1) bir terim halinde kabul etmiş bulunuyor.

Firdevsi tarafından dahi kullanılmış olduğu anlaşılan şaman sözüne, Cürcenler zamanına ait Çin kaynaklarında da (IV. yüzyıl) raslanmaktadır, (Rosenberg ve Pelliot'ya göre, bk. A. İ. s. 75). Fakat bu söz Türkçe ve Moğolcada mevcut değildir. A. İ. bu cihete de işaret ederek şöyle diyor: "Şaman kelimesinin Türkler ve Moğollar bilmezler. Avrupa ilim dünyasının XVIII. yüzyılın sonlarına doğru kabul edilmiş olan şaman terimi Ruslar'ın kuzey Sibiry'a'da Tunguz'lardan öğrendikleri bir kelimedir..." (s. 74). Bu sözün Avrupada yerleşmesi meselesine gelince, bu hususta A. İ. in bibliyografyasında gösterilmemiş olan bir esere işarette şunları ilâve etmek muvafık olur: Bu söz Avrupada ilk olarak Eberhard Isbrand tarafından Rus hükümetinin emriyle 1693-1695 yıllarında yapılmış olan Çin seyahati hakkında Brand tarafından neşredilen raporda zikredilmiş olup, adı geçen eser şu isim altında çıkmıştır: *Beschreibung der chinesischen Reise, welche an 1693. 1694 und 95 ... verrichtet worden.*

Şamanizm dini, şimdiye kadar daimî bir değişikliğe maruz kalmıştır. Bunun esas sebebini herhalde Kur'an, İncil ve Tevrat'a benzer yazılı eserlerin mevcut olmayışında aramak lâzımgelir. Paul Schmidt ise, *Der Ursprung der Gottesidee* adlı eserinin IX. cildinde, bu hadiseyi gök dininin yer dinine karşı bir zaferi şeklinde izah etmektedir. A. İ., bilhassa şamanizmle ilgili malzemenin toplanması ve tertibinde çok emek sarfetmiş ve bunda muvaffak da olmuştur. Pek tabii olarak şamanizm'in mukayeseli din tarihi içindeki durumu hakkında tafsilâta girişmemiştir, çünkü bu cihet ayrı bir araştırma mevzuu teşkil etmektedir.

A. Temir

W. Radloff, *Sibirya'dan I\** (Aus Sibirien). Çeviren Dr. Ahmet Temir. Mf. V. Bilim eserleri serisi. (Ankara—) İstanbul 1954, LXX + 258 s. F. 340 krş. (Eserin Almanca aslı 1884 te Leipzig'de, ikinci tabı 1893 te yayınlanmıştır).

Türk dünyasını türlü yönlerden araştıran yabancı bilginler arasında müstesna bir yer tutan ve muayyen bir devir için ön safta gelen şahsiyetlerden biri olan — aslen Alman — Wilhelm Radloff'un *Aus Sibirien* adlı 2 ciltlik eseri A. T. tarafından dilimize çevrilmiş olup, bunun I. cildinin ilk yarısını teşkil eden kısmı yukarıdaki isim altında yayınlanmış bulunmaktadır. I\*\* kısmı da basılmış olup, herhalde bugünlerde satışa çıkarılacaktır. II. cilde aynı şekilde 2 kitap halinde yakında yayınlanacaktır. Çeviren bu tercümenin başına "Friedrich Wilhelm Radloff'un hayatı ve eserleri" adı altında 70 sayfalık çok değerli bir araştırmasını "Giriş" olarak eklemiştir. (Mütercim aynı araştırması "Leben und Schaffen von Friedrich Wilhelm Radloff" unvanıyla Almanca olarak Oriens dergisinde de basılmıştır, Leiden, Brill, VIII, 1955, s. 51-93). A.T. bu girişi yazarken, R. hakkında mevcut bütün araştırmaları göz önünde tuttuğundan, bu âlim hakkında kaleme alınmış en mükemmel bir araştırma olarak mutalâa edilebilir. Bu yaz da R. un hakikî ilmî hüviyeti üzerinde bir Türk gözü ile dikkatle durulduğu gibi, tekmil eserlerinin mufassal ve tenkidli bibliyografyası da verilmiştir. R. hakkında bilgi edinmek isteyenlere hararetle tavsiye ederiz.

Malûm olduğu üzere R. 1859-1871 yıl-

ları arasında öğretmen olarak 12 yıl Sibirya'da Barnaul şehrinde kalmış ve her yıl Sibirya, Türkistan ve Moğolistan'ın muhtelif bölgelelerinde dolaşarak Türk lehçeleri, etnografyası, tarihi, arkeolojisi, bu yerlerin coğrafyası ve iktisadî durumu hakkında malzeme toplamış ve topladığı bu malzemeyi sonradan birçok ciltler teşkil eden meşhur eserlerinde yayınlamıştır. Önümüzdeki *Sibirya'dan* adlı eseri ise, onun bu 12 yıllık gezisinin canlı bir hikâyesidir. Fakat R. bu eserinde yalnız gezisini anlatmakla kalmayıp bilhassa Türk boylarının madî ve manevî kültürü üzerine de birçok malûmat vermiştir (1).

(1) Bu I\* kısmında R. daha ziyade batı Sibirya'nın coğrafî ve iktisadî tasvirini vermekte, tarihî bir giriş yapmakta, özet halinde kendi seyahatlarından bahsetmekte ve ancak 205. sayfadan itibaren Sibirya ve kuzey Türkistandaki kabilelerin 19. asırdaki durumları ile sayılarından bahsetmeye başlamaktadır. Bu cilddeki esas etnografya ve dil malzemesi ise I\*\* kısmında bulunmaktadır. Öğrendiğimize göre doçent Dr. A.T., önümüzdeki eserin her iki cildi için muhtelif mevzulara göre mufassal indeksler de hazırlamıştır ki, bu suretle eser, Almanca aslına nazaran kat kat değerlendirilmiş bir halde ortaya konmuş bulunmaktadır. I. cildin indeksi, I\*\* kısmına eklenerek yayınlanacaktır. Eserin Türkçe neşrinde maalesef birçok matbaa hataları göze çarpmaktadır, bu gibi noksanların ilerideki kısımlarda dikkat nazarına alınarak düzeltileceğini ümit ederiz.

H. KOŞAY